

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)

Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)

Band: 75 (1990)

Heft: 2

Artikel: Acziun "affons dalla via" : in "agid" disviau

Autor: Caprez, Hans

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881585>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

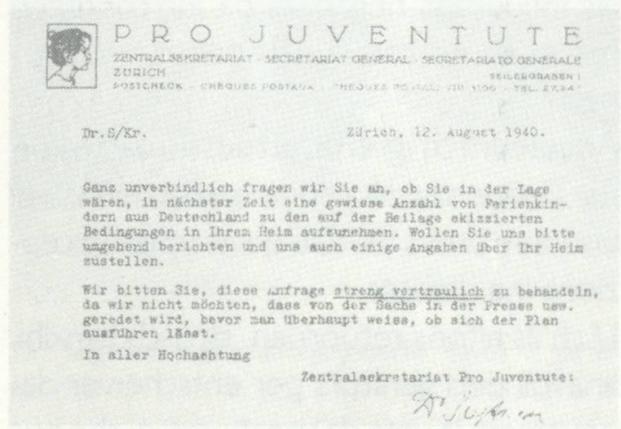
Download PDF: 30.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

A C Z I U N « A F F O N S D A L L A V I A »

In «agid» disviau

H A N S C A P R E Z

Turitg, ils 30 d'octobre 1990, Casa dil marcau. En preschientscha da Josef Estermann, president dil marcau ed avon ina gronda raspada pren il cau dils vagants svizzers, Robert Huber il plaid. «Quella exposiziun havein nus sezs concepiu, ella duei menar ils sesents viaden el mintgagi da nies far e luvrar e leventar la capienttscha vicendeivla.»

President Josef Estermann fa il beinvegni e dat l'entschatta all'exposiziun cul sempel tetel «Ils Vagants». Ils ezs ein arrivai en roschas a Turitg ed astgan esser satisfatgs. Cun quei act ufficial han els fatg in pass anavon silla via carpusa enviers la renconuschientscha sco minoritat etnica e culturala svizra. Per l'emprema gada han els

la pussevladad da sepresentar publicamente, e quei gest sut il patrunadi dil marcau da Turitg e dalla confederaziun.

Gia diesch meins avon haveva cuseglier federal Flavio Cotti retschiert en audienza ina delegaziun da vagants en casa federala. Finamira dalla discussiun: anflar mieds per mitigar il grev entiert commess duront decennis d'autoritads politicas e socialas enviers ils vagants.

In sguard anavos. Alla fin da mars 1987 enqua il historicher turitges Tumasch Huonker egl archiv federal actas en conex cun la persecuziun dils vagants ni Jenischs en Svizra. En las actas cun l'enumeraziun E 3001 (A) anfla el ina genealogia (Stammbaun) cun 177 numbs da geniturs, affons, fargliuns, cursins ed auters parents. Ed en las «explicaziuns e remarca» tier quella genealogia fuva vegniu scret: «Questa famiglia representa senz'auter ina dallas mendas rateinas denter ils vagants.»

La genealogia era aschuntada ad in'instanza per subsidi dalla fundaziun Pro Juventute al cusegl federal. Proposta dalla Pro Juventute : La confederaziun duei gidar a finanziar expensas per agid social enviers affons da famiglias svizras che meinan la veta da vagants.

Suttascret l'instanza veva il president dalla Pro Juventute Ulrich Wille, fegl dil general e plitard sez ault offizier ell'armada svizra. Ils acts accumpignonts (genealogia, gliesta cun ils numbs dallas famiglias vagontas en Svizra, retschercas etc.) haveva dr. Alfred Siegfried mess ensemens. Siegfried fuva da quei temps — ins scriva ils 1926 — schef

dall'ovra «affons dalla via», ina partizun che fageva part alla fundaziun Pro Juventute.

Dr. Siegfried interquera affons jenischs ch'el ha mess sut ugadia. Ca 1950

La confederaziun gida, e cun quei entscheiva ina acziun che porta ufficialmein il tetel «agid per affons». En verdad ha l'acziun perseguitau autres finamiras. Ins vuleva cumbatter ed extirpar la moda da viver dils Jenischs, cunzun il vagar. Autoritads ed ils responsabels dalla Pro Juventute consideravan il vagar per ina malsogna prigulusa che lavaghi il carstgaun e savessi era sclavinar veta e morala dils burgheis sesents.

Damai che docter Siegfried e ses gidonters spitgavan negin «migliurament» dils vagants pli vegls seconcentrescha l'acziun sils affons. Quels tuccavi da prender navèn als geniturs schi baul sco pusseivel, il meglier quasi gia ord tgina.

En in referat avon ugaus ed assistents so-

cialis circumscriva Alfred Siegfried il coc da siu «program»:

«Tgi che vul cumbatter cun success la vagantitat sto empruar da disfar ils ligioms familiars dils vagants ed el sto — aschi dir che quei po parer — scarpar dapart la cumionza familiara. In'altra via dat ei buc. Ils aspects da reussir ein mo lu favoreivels, sch'ils affons san vegnir tschaffai ils emprems onns da lur veta, pia entochen che las influenzas negativas da lur contuorn han buca gia caschunau donns irreparabels.

Adina cura ch'igl ei buca reussiu dad eliminar l'influenza dils geniturs e dad evitar lur visetas e brevs hai dau quasi senza excepcions ina disfatga.

U ch'ils affons retuornan, strusch carschi, anavos tiels geniturs per entscheiver danovamein la veta da vagabund, ni che nus havein saviu evitar in tal resultat mo cun metter els sut ugadia ni cun internar els. Talas mesiras selain denton mo realisar, sch'ils pertuccai ein psicopats ni debils.»

Damai che Alfred Siegfried considerava quasi tuts vagants per debils e psicopats ein tschiens da ses «clients» curdai sut ugadia ni vegni internai per part duront meins ed onns en clinicas, casas da correzzion ed en perschuns.

Perquei ch'ils vagants «segidan e sostegnan in l'auter» taxava Siegfried cunzun gruppas dad els per «ina pussonza prigulusa».

Prigulusas fuvan tenor Siegfried ed auters experts e perscrutaders dils vagants cunzun las dunnas. Ellas dettien vinavon il schierm nuscheivel dalla vagantitat. Ellas

ein prigulusas era per umens sesents, han ni tegn ni turpetg ed ein munidas d'ina sexualitat sfrenada.

Dr. Siegfried meina affons jenischs davos il garter.
Ca 1950

Biars «studis» psychiatrics/scientifics inclusiv genealogias da famiglias da vagants ein vegni fatgs da differents cau-miedis dalla clinica Waldhaus a Cuera.

Sin quei substrat da pregiudezis ed intolleranza enviers in'autra maniera da viver ha l'acziun pils «affons dalla via» saviu luvrar duront decennis. L'ovra ha gudiu il susteniment dallas autoritads federalas, cantunalas e communalas e per part schizun dallas dertgiras.

Pér 1973, suenter che la periodica «Der schweizerische Beobachter» ha giu mess alla glisch la problematica da quei «agid» disviau, ei la Pro Juventute vegnida sut squetsch ed ha stuiu dismetter sia ovra. Aunc oz, varga vegn onns suenter quels eveniments, piteschan tschiens e tschiens

da vagants dils donns e mals caschunai da quell'acziun.

Per semeglia Heinz Kollegger, oriunds da Vaz, oz president dall'organisaziun «Naschet Jenische». Quella organisaziun ha per mira da mitigar il malgest succedi. Per quei intent stat ella en contact cun instanzas cantunalas e federalas. Retschercas fundadas dueien illuminar tut ils aspects en connex cun l'acziun «affons dalla via» ed autras persecuziuns dils vagants en Svizra.

Heinz Kollegger ei sez pertuccaus dall'acziun. Ensemen cun sis fargliuns eis el vegnius separaus l'entschatta dils onns tschunconta da ses geniturs. Sco las actas ch'ein ussa avon maun muossan, ei quella acziun encunter la famiglia Kollegger stada beinpreparada. Plein speronza scriva la menadra digl uffeci districtual «Alvra» alla Pro Juventute giu Turitg: «Uss mon jeu suenter als uffecis ed agl uffeci tutelar scol sprer suenter las gaglinas. Speronza essan prest aschilunsch che nus sappien tarmetter a Vus l'entira cumpagnia.» Schegie che la cumissiun tutelara haveva attestau, ch'ei retracti dad «affons brav e nunlavagai», eisi buca vegniu fatg opposiziun encunter la deportaziun dils affons. Schizun la protesta dils scolasts, ins dueigi laschar ils affons en vischnaunca, ha fritgau nuot. Suenter ch'ils affons ein stai sut tutela dalla Pro Juventute scriva il responsabel a sia gidontra en Val d'Alvra: «Per l'ina gratulein nus per Vossa victoria ella fatschenta Kollegger. Quella gada haveis pudiu suren stupentamein, e nus vulein sperar che tut semidi pil bien dils affons.»

«Pil bien dils affons.» Mintga ga cu Heinz Kollegger legia quels plaidi vegn el tschaf-faus da gretta e tristezia interna. «Nus es-san vegni tractai sco sclavs, vein fatg onns ora ils fumegls, vein purtau il bul d'esser debils, senza caracter ni psicopats. Ei han serrau en nus onns ora en casas d'affons, impedi tuts contacts culs geniturs ni pa-rents en libertad. Paupra quel che serebal-zava, el vegneva turzegiaus ni internaus gia cun 17, 18 onns en casas da correcziun ni perschuns.

Per semeglia Teresa Grossmann-Häfeli. Entochen avon dertgira federala batta ella per il dretg da silmeins saver visitar ses tschun affons che l'ovra «affons dalla via» veva priu nave ad ella. Ils arguments per saver privar la mumma da lur affons: Teresa Grossmann-Häfeli seigi ina schluonza, ina dunna debila che sappi buca educar ses affons.

En verdad vuleva la dunna che posseda aunc oz attestats da conduita senza macla nuot auter che viver tenor las usanzas dils Jenischs. Suenter la deportaziun han ins midau ils numbs dils affons, ina feglia ei ve-gnida dada libra all'adopziun — era quei senza consentiment ni orientaziun dalla mumma.

«Suenter che la dertgira federala ha giu re-fusau miu recuors hai jeu pers tutta confi-donza en la giustia. Jeu erel tut despera-da,» seregorda la dunna.

Dapi entgins meins ha Teresa Grossmann saviu prender investa ellas actas. Ei se-muossa ch'ina representanta dalla Pro Juventute veva priu contact discusamein cun in derschader federal per dar ed ob-

tener informaziuns en disfavur dalla mumma. Terese Grossmann ha silsuen-ter gnanc giu la pusseivladad da prender investa ella scartira processuala dalla Pro Juventute. Ell'instanza alla dertgira fede-rala scriva Pro Juventute: «La decisiun en quella caussa ei da grond'impurtonza per la laver dall'ovra «affons dalla via». Sch'ins acceptass il plogn dalla mumma fuss la la-vur digl ugau engrevegiada ni dil tuttafatg disfatga. La cuntuaziun dall'ovra fuss strusch pli pusseivla.»

Suenter quels contacts dalla Pro Juventute cun la dertgira federala fuva la mumma senza schanzas. Ella ha buca saviu inoltrar cuntermussaments, la dertgira ha decidiu sin fundament dad actas manipuladas ed incumplettas. Ils contacts culs affons ein restai interruts per adina. Ils derschaders a Losanna han cartiu senza dubis allas indi-caziuns dalla honorabla fundaziun.

A caschun da sias retschercas ha Teresa Grossmann anflau auters acts discrimi-nants che fan tut sterment. Els pertuccan il bab dils affons.

Quel fuva perseguitaus gia da buob. En in avis a biaras staziuns da polizia stat screto: «Il buob — el veva lu 10 onns — vegn ac-cumpignaus da siu frar ed ei scappaus da ses geniturs nutriders. Schegie screts ora el fegl d'annunzias da polizia eis el buca vegnius anflaus. Per l'arrestaziun dil buob metta igl ugau a disposizion ina premia da 100 francs.» Ei setracta cheu buca d'in eve-niment singular. Repetidamein ein buobs e mattatschas ed entiras famiglias da va-gants vegni scatschai per l'entira Svizra entuorn, notabene senza haver commess

delicts. Era Teresa Grossmann ei stada meins ora fugitiva en l'atgna patria per mitschar dalla persecuziun.

La giurista Franca Trechsel da Berna, comembra dalla cumissiun che metta a disposiziun als vagants lur actas, ei profunda mein commuentada: «Quei fa pareta dad esser stau ina catscha sistematica sin Jenischs. Jeu hai legiu en las actas caussas ordvart discriminontas. Tuts Jenischs ein tenor las actas negligents, viziis e senza retenentschas sexualas. Jeu seregordel dad ina passascha en actas, nua che talas caussas ein schizun attribuidas ad ina mattatscha da dus onns. Ed ussa ch'jeu enconuschel ils pertuccai vesel jeu: strusch enzatgei constat.»

Cunzun las giudicaziuns arisguard la sexualitat sepresentan oz en ina glisch che fiera liungas umbrivas sils responsabells dall'acziun «affons dalla via». Biars dunnas d'origin jenisch pretendan ch'ei seigien vegnidas surduvradas sexualmein en casas d'affons, instituts e famiglias nutritivas. Tals plogns ein mai vegni intercurri da rudien, il cuntrari: els valevan sco mussament pil caracter lavagau dallas mattatschas e giuvnas jenischas.

Las actas ch'ein uss avon maun muossan silmeins en in cass ch'in ault funcziunari dalla Pro Juventute — ha commess abus sexual cun mattatschas e giuvnas che fu van confidadas a sia tgira. En dus cass se tractava ei era da giuvnas che fuvan sut tgira dall'acziun «affons dalla via». Bein ei il culpont vegnius truaus a dus onns e miez casaforz. Las giuvnas pertuccadas da derivonza jenischha han denton survegniui

negin susteniment ni assistenza psicologica. Cuntrari, quels eveniments turpegius han ils responsables emprau da tener discus.

Uss, vegn, trenta, gie tschunconta onns pli tard, han ils pertuccai finalmein la pusseivilladad da s'occupar dil vargau. La separaziun dils geniturs e fargliuns ha caschunau grevas plagas. Biars anteriurs affons dall'acziun «affons dalla via» ein turmentai da temas, depressiuns ed auters problems psichics. Aunc uss s'entaupan fargliuns e parents ord differentas famiglias separadas per l'emprema gada. Quei seveser ei cumpigliaus cun plascher mo era cun profundas emoziuns. «Quei ch'ei vegniu destruiu en nos'affonza san ins buca pli reparar, silpli mitigar», gi Heinz Kollegger.

Plaz per las rulottas dils Jenischs. Enzennas positivas. Bonaduz 1989.

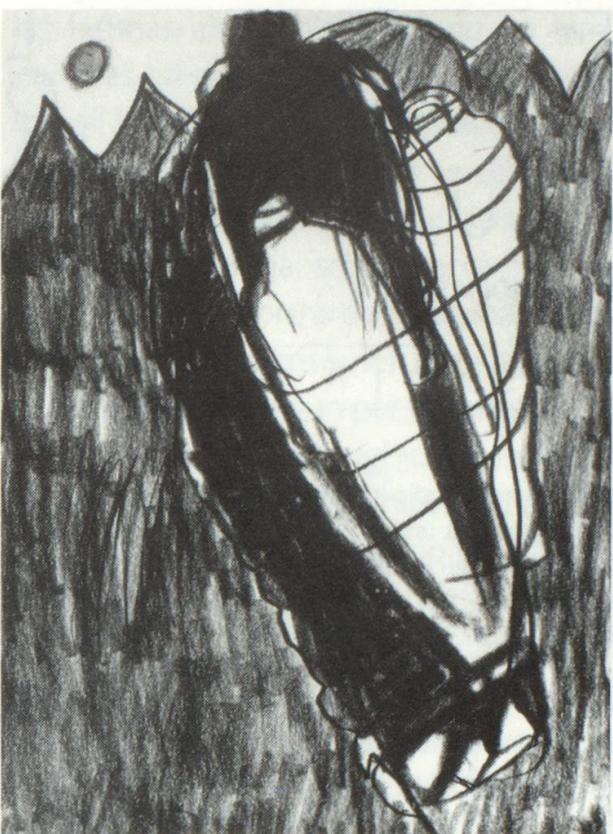
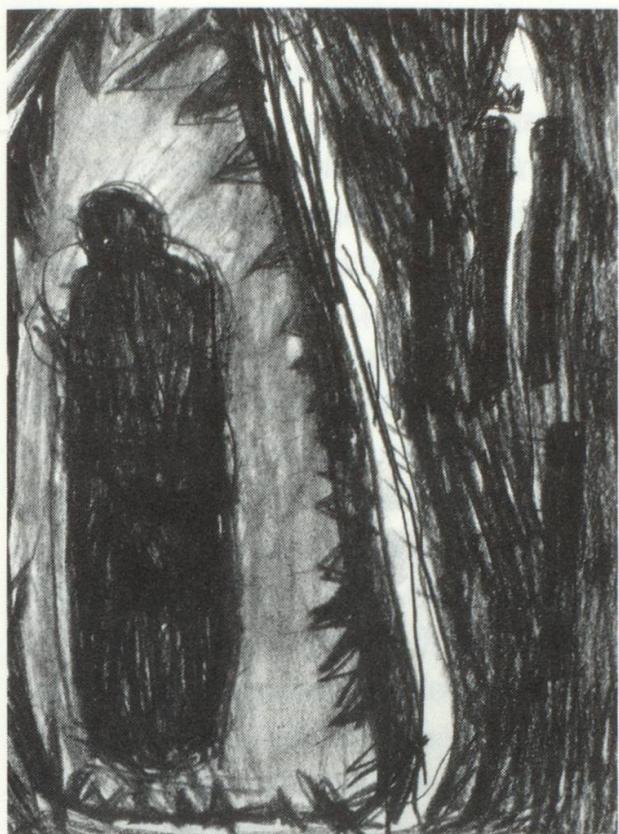
Dat ei pils vagants svizzers in avegnir pli sulegliv, cun dapli toleranza, cun renconuschientscha da lur atgnadads culturalas e socialas. Cheu e leu semuossan enzennas positivas, per semeglia la decisiun da differentas vischnauncas (egl intschess ro-

montsch Andeer e Domat) da metter a disposizun plaz per staziunar las rulottas. Era l'exposiziun en la casa dil marcau a Turitg ei in'enzenna positiva.

E quei ch'appartegn il vargau han ils Jenischs silmeins en casa federala in padrin potent. A caschun dalla sesida dils 29 da schaner 1990 cun ina delegaziun dils Jenischs ha cusseglier federal Flavio Cotti empermess da s'engaschar persunalmein

per eliminar la macla vergognusa ella historia da nossa patria.

Novissimas retschercas lain supponer che era autras instituziuns ed uffecis — e bucamo l'ovra «affons dalla via» — han empruau d'extirpar la moda da viver dils Jenischs cun separar ils affons da lur famiglias. En tut quentan ins cun 2000 entochen 2500 affons pertuccai. Neras uras d'intercurir la caussa da rudien.

Lu eis ei puspei stgir. Las guotas sgreflan en veta